

**ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

**Кафедра „Історія та українознавство”**

**О.В. Кравченко**

**ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА**

*Конспект лекції*

*з дисципліни “ПОЛІТОЛОГІЯ”*

**Харків - 2009**

Кравченко О.В. Політична система суспільства: Конспект лекції з дисципліни “Політологія”. – Харків: УкрДАЗТ, 2009. –

Конспект лекції підготовлений у відповідності до програми навчального курсу “Політологія” і є складником навчально-методичного комплексу дисципліни.

Даний конспект лекції присвячений розгляду ролі та місця політичної системи в життєдіяльності суспільства, у ньому висвітлюються особливості, структура, типологія, функції політичної системи. Аналізуються основні чинники, що визначають характер та напрями розвитку системи, визначаються критерії ефективності політичної системи. Наведені характерні риси та ознаки політичної системи сучасної України.

Конспект лекції призначений для студентів денної та заочної форм навчання всіх спеціальностей.

Лл. 2, бібліогр.: 10 назв.

Конспект лекції розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри історії та українознавства 26 червня 2008 р., протокол № 11.

Рецензент

проф. В.Ф. Чешко

(Харківський національний економічний університет)

О.В. Кравченко

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА

*КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ*  
*з дисципліни “ПОЛІТОЛОГІЯ”*

Відповідальний за випуск Кравченко О.В.

Редактор Решетилова В.В.

---

Підписано до друку 02.07.08 р.  
Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.  
Умовн.-друк.арк. 2,0. Обл.-вид.арк.2,25.  
Замовлення № Тираж 300 Ціна

---

Видавництво УкрДАЗТу, свідоцтво ДК 2874 від 12.06.2007 р.  
.Друкарня УкрДАЗТу,  
61050, Харків - 50, пл. Фейєрбаха, 7

## ВСТУП

Людське суспільство знаходиться в процесі постійних змін, які відбуваються під впливом різних чинників. Ускладнюються соціальні зв'язки між людьми, змінюється природне середовище, енергетичні ресурси, міжнародні умови існування сучасних держав. Тому питання про те, як суспільство пристосовується до потреб внутрішнього і зовнішнього середовища, що постійно трансформується, завжди було актуальним як в теоретичному, так і в практичному сенсах. Здатність суспільства реагувати на індивідуальні потреби, адаптуватися до нових умов свого функціонування забезпечується політичною системою. Завдання політичної системи суспільства полягає у забезпеченні неперервності, взаємопов'язаності й координації діяльності різних політичних суб'єктів для здійснення поставлених цілей. Вона гармонізує суспільні відносини, визначає механізми вирішення соціальних конфліктів і запобігання кризовим явищам. Вивчення політичної системи суспільства надзвичайно важливе для розуміння політичного життя будь-якої спільноти, а особливо для передбачення перспектив розвитку українського суспільства. Розгляду даної проблеми й присвячена запропонована лекція.

## ПЛАН

- 1 **Сутність, роль і місце політичної системи в життєдіяльності суспільства.**
- 2 **Структура і типологія сучасних політичних систем.**
- 3 **Функції та ефективність політичної системи.**
- 4 **Особливості політичної системи сучасної України.**

### 1 **СУТНІСТЬ, РОЛЬ І МІСЦЕ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА**

Поняття “система” запозичене з електроніки й кібернетики. Його “перенесення” в політичну науку здійснили американські вчені Г. Алмонд, Д. Істон, У. Мітчелл. Політологія розглядає “систему” як єдність таких компонентів: структури (різних соціально-політичних інститутів); процесів (поведінки різних спільностей та індивідів), за умови, що кожен відіграє свою роль у забезпеченні стабільності всієї системи.

**Політична система суспільства** – це система взаємовідносин державних та недержавних соціальних інститутів, які виконують певні політичні функції щодо захисту інтересів соціальних угруповань, спільнот, суспільних груп, можливостей їхньої гармонізації.

*Виникнення політичної системи пов’язано з поділом суспільства на класи та появою держави.* У процесі еволюції державно-організованого суспільства політична система ставала більш складною та розгалуженою. Тому її структура та механізм функціонування завжди мають конкретно-історичний характер, зумовлений рівнем економічного, соціального, духовного розвитку суспільства та іншими чинниками.

Політична система суспільства досліджувалася протягом багатьох століть, починаючи від Аристотеля. Але справді вагомих результатів було досягнуто лише у 50 – 60-х рр. ХХ ст. після застосування американським теоретиком Девідом Істоном методу системного аналізу у працях “Політична система” (1953 р.), “Модель для політичного дослідження” (1960 р.), “Системний аналіз політичного життя” (1965 р.). Це дало можливість ученим перейти від вивчення фактів до розроблення загальної теорії.

На думку Д. Істона, **політична система** – це цілісна множина багатьох елементів, кожний з яких складається з простіших явищ і процесів. Політичну систему можна розглядати з двох підходів:

- соціально-психологічного (спрямований на вивчення поведінки особи і мотивації учасників);
- ситуаційного (дозволяє аналізувати активність груп під впливом навколишнього середовища).

Є й інші визначення поняття “*політична система*”: Це система державно-правових, політичних і громадських інститутів, організацій і закладів, які регулюють політичні відносини між класами, державами, народами.

Отже, як видно, поняття “**політична система**” одні політологи ототожнюють з політичним режимом цієї системи, інші – з політичною організацією, треті значно розширюють обсяг і зміст цього поняття, включаючи до структури політичної системи елементи, які не можна вважати власне політичними.

У розвиненому громадянському суспільстві як цілісній системі на ґрунті економічних, соціальних, правових, культурних та інших відносин і різноманітних форм самоорганізації і самоврядування їх діють відповідно підсистеми — економічна, соціальна, політична, культурна, інформаційна, ідеологічна тощо. Кожна з них є самостійною системою з властивими їй якостями, що впливає на інші системи, а також зазнає істотного впливу з їхнього боку. Взаємодія підсистем є одночасно певною умовою, середовищем, підґрунтям для розвитку кожної з них.

Політична система сучасного суспільства виконує кілька важливих ролей. Насамперед, вона визначає цілі та завдання розвитку всього суспільства. В рамках політичної системи суспільство мобілізує свої ресурси на виконання поставлених раніше завдань. Для цього держава та політичні організації розробляють систему механізмів, за допомогою яких досягаються політичні цілі. Політична система покликана забезпечити цілісний управлінський вплив на суспільні процеси.

Кордони політичних систем можуть змінюватися. Наприклад, вони розширюються під час війни, коли великі маси населення мобілізуються, а вплив держави на галузі, що в мирний час практично не регулюються, значно посилюється.

### *Особливості політичної системи суспільства:*

- володіє монополією на владу в масштабах усього суспільства;
- визначає стратегію суспільного розвитку та економічну, соціальну, культурну і зовнішню політику;
- репрезентує інтереси панівних соціальних груп або всього суспільства на рівні політичної влади;
- забезпечує політичне та адміністративно-державне управління суспільними процесами;
- сприяє стабілізації або приводить до дестабілізації суспільного життя;
- формує правову систему, функціонує в її рамках або виходить за межі правового поля.

Кожна політична система ґрунтується на певних *чинниках, що визначають характер і напрям розвитку її*. Такими чинниками є:

**1 Політичний інтерес соціально-політичних, етнічних спільнот.** Політичний інтерес, найбільш виразно втілений у політичній владі, відбиває насамперед інтерес економічний. Саме рабовласник, феодал, буржуа в узагальненому вигляді є політичними суб'єктами, що забезпечують на основі класового інтересу функціонування певної системи. Розвиток промисловості й торгівлі зумовив формування загальнополітичного інтересу в межах однієї держави, а також світової політичної системи. Розширення економічних зв'язків створює можливості для формування політичної системи у масштабах країни. Безпосередню роль в осмисленні політичного інтересу відіграють політичні партії. Осмислений політичний інтерес втілюється у владних функціях, політичних відносинах і організаційних структурах. Крім суб'єкта політики — власника, на політичну арену виходить суб'єкт, який ставить собі за мету боротьбу проти нього, він створює свої політичні структури, які відображають його політичний інтерес. Влада у цьому разі постає системотворчим чинником загальнополітичного інтересу. Якщо вона досягає цього шляхом реформ, то створює можливість розвитку демократичної політичної системи, мирного процесу її соціалізації. В таких умовах

загальнополітичний інтерес знаходить відображення у цільовизначеності.

**2 Цілеспрямованість і цільовизначеність.** Мета — це той чинник, навколо якого формується політична тканина суспільства. Мета є мотивом діяльності суб'єкта політики, її зміст залежить від об'єктивних можливостей суспільства, що історично склалися, тенденцій їхнього розвитку і здатності суб'єкта політики перетворити можливе на реальне, повести за собою соціальні спільноти найоптимальнішим шляхом.

**3 Суб'єкт політики.** Створення і функціонування політичної системи є результатом діяльності суб'єкта політики. Саме суб'єкт політики реалізує можливі зв'язки між елементами політичної системи. Він задає системі напрям розвитку, здатний активізувати її або своїми слабкими, невмілими діями довести її до розпаду, підтримувати функціонування її або призвести до стагнації. Діяльність суб'єкта політики щодо об'єднання елементів у систему залежить як від його політико-культурної зрілості, так і від того, на яку економічну організацію суспільства він спирається.

**4 Економічні зв'язки.** Матеріальною основою політичної системи є економічна система суспільства. Вона надає політичній системі стійкості, зумовлює стабільність внутрішньої взаємодії елементів політичної системи, якщо є стабільною сама. За нерозвиненої економічної системи суспільства політика нерідко виконує роль суб'єкта економічних зв'язків, виступає основою економіки. Зріла економічна система, активна взаємодія її елементів є могутнім чинником створення політичних структур, функціонування політичної системи як цілісності. Водночас якщо темпи демократизації, політизації суспільства випереджають перетворення у соціально-економічній сфері, то посилюються кризові явища, виникає ситуація, коли "верхи" і "низи" не можуть продуктивно виконувати свої функції. Суспільство, опинившись у "розібраному" вигляді, стає нестабільним, некерованим.

Таким чином, кожний із основних чинників створення політичної системи діє як самостійно, так і в сукупності з іншими. Якщо ж з цієї системи чинників випадає хоча б один, відбувається руйнація, тобто послаблення чи навіть розвал усієї системи або окремих її структурних елементів.

Отже, політична система суспільства відіграє важливу роль у життєдіяльності суспільства, вона є окремим видом соціальної системи та пов'язана з прийняттям владних рішень. У надрах політичної системи мобілізуються суспільні ресурси та енергія, необхідні для впровадження у суспільну практику зазначених рішень та створення інститутів, що впливають на постійне перетворення елементів суспільної системи. Політична система забезпечує суспільній системі стійкість, сприяє вдосконаленню окремих її функцій, підвищенню ефективності вирішення конфліктів і суперечностей.

## **2 СТРУКТУРА І ТИПОЛОГІЯ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ**

**2.1 Структура політичної системи** – сукупність її елементів, владних інститутів, що пов'язані між собою і створюють стійку цілісність.

С.С. Троян виділяє таку структуру політичної системи:

- політичні відносини;
- політична організація суспільства (державно-правові органи, політичні партії, політичні рухи, масові суспільні організації, трудові колективи та об'єднання);
- засоби масової інформації;
- політичні принципи і правові норми;
- політична свідомість і політична культура.

**Політичні відносини** складаються в суспільстві з приводу завоювання та здійснення політичної влади. Це можуть бути міжкласові, внутрішньокласові, міжнаціональні та міждержавні відносини; це – вертикальні відносини, що складаються у процесі здійснення влади між політичними організаціями (державою, політичними партіями, трудовими колективами), та горизонтальні відносини, які складаються між політичними організаціями та установами (адміністрацією, інститутами).

**Політична організація суспільства** формується з політичних відносин, охоплюючи стабільні політичні організації та установи



даного суспільства, які здійснюють політичну владу. Вони поділяються на три види:

- власне політичні організації (держава, політичні партії, політичні рухи);
- політизовані організації (народні рухи, профспілки);
- неполітичні організації (об'єднання за інтересами).

**Держава** з усіма її складовими є ядром, визначальним елементом політичної організації суспільства: законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, збройними силами. Будучи головним інститутом політичної системи, держава здійснює управління суспільством, охороняє його економічну, соціальну та культурну сфери.

Взаємозв'язок між різними рівнями й гілками державної влади, між державою та громадянським суспільством виконують **політичні партії** – організації найбільш активних членів суспільства, яких єднають спільні цілі та інтереси. Головним призначенням партій є досягнення державної влади; оволодіння апаратом управління для реалізації соціальних інтересів, які вони представляють; участь у розробленні політичного курсу країни та вплив на висування і призначення державних лідерів.

Вирішальну роль у політичному житті суспільства відіграють **суспільні організації та рухи**, котрі мають на меті вирішення політичних проблем, задоволення й захист потреб та інтересів своїх членів. Кожне професійне, молодіжне, творче та інші добровільні об'єднання мають статут із чітко визначеними завданнями в межах чинних державних законів.

Активним і самостійним елементом політичної системи суспільства є **засоби масової інформації**, які в демократичних країнах відіграють роль четвертої влади. Вони впливають на регулятивно-управлінську діяльність усіх ланок управління, сприяють реалізації цілей політики, пропагують вироблені політичні й правові норми. Засоби масової інформації намагаються звільнитися з-під державного й політичного диктату, але їхня незалежність не забезпечує нейтральності. Інтереси певних соціальних сил завжди домінують у складі масової інформації.

**Політичні принципи й правові норми** формують політичну поведінку та свідомість людини відповідно до цілей і завдань політичної системи. Закріплені в Конституції, законах, кодексах, законодавчих актах політичні принципи й правові норми регулюють політичні відносини, впорядковують їх, визначають стиль і методи роботи органів державного апарату, сприяють формуванню механізму розподілу та закріпленню відповідних ролей між членами суспільства, визначають межі дозволеного й недозволеного під кутом зору зміцнення правлячого режиму.

**Політична свідомість і політична культура** складаються під впливом соціальної та політичної практики. Політична свідомість – це відображення політичних відносин та інтересів, оцінка політичних явищ, виявлена у вигляді певних понять, ідей, поглядів, теорій. Політична свідомість сприймає події, оцінює їх за ступенем значення відповідністю законодавчим актам, традиціям, ідеалам; прогнозує можливі перспективи соціальних і політичних змін у суспільстві. Політична культура – це сукупність найбільш типових для суспільства стереотипів політичних уявлень, установок, цінностей, орієнтацій, традицій і символів політичної поведінки. Вона виконує роль як стабілізуючого так і дестабілізуючого чинника політичної системи; здійснює наступність політичних традицій, звичаїв, соціального та історичного досвіду.

З точки зору існування структурних елементів політичної системи суспільства можна також виділити її **окремі підсистеми**:

- **інституційна або політична організація суспільства** – включає дві складові: 1) власне політичні інститути (державні органи, органи виборчої системи, політичні партії, лобістські групи); 2) невластеполітичні інститути громадські організації, масові громадські рухи, засоби масової інформації, трудові колективи);

- **світоглядна або політична свідомість** – складається з двох елементів: 1) політичної ідеології (ідеї, гасла, ідеали, цінності, концепції, теорії); 2) політичної психології (думки, погляди, чутки, настрої, почуття);

- **нормативна або політичні принципи та норми** – об'єднує 1) правові норми (Конституція, закони, інші нормативні акти); 2) норми діяльності громадських формувань; 3) традиції та звичаї;

4) етико-моральні принципи та норми;

• **культурна або політична культура** - до неї входять: 1) пізнавальні елементи (уявлення, знання, міфи); 2) нормативно-оцінні (політичні оцінки, цінності, ціннісні орієнтації); 3) практично-поведінкові (форми діяльності, стереотипи поведінки); 4) інституційні (традиційні інститути, принципи їх побудови та діяльності);

• **комунікативна або політичні відносини** – поділяється на дві частини: 1) первинні політичні відносини між класами, етносами, народами; 2) вторинні політичні відносини між партіями, державними інститутами, громадськими організаціями, різними видами політичних інститутів.

У структурі політичної системи С. Гелей, С. Рутар та О. Кендус визначають такі рівні:

– *інституціональний* (організаційно-нормативний), який розкриває характер функціонування основних інститутів політичної системи – державних органів, регіональних структур влади та місцевого самоврядування, виборчої та партійної систем;

– *ментально-поведінковий*, що охоплює рівень політичного мислення, характер політичних цінностей і норм, стиль політичного мовлення, зміст та типи політичної поведінки, тобто сферу політичної культури;

– *суб'єктно-процесуальний*, який стосується індивідуальних, групових та масових суб'єктів політики, їх впливу на процес формування і трансформації інститутів політичної системи;

– *інтераціоналістський*, що вказує на зміст та форми політичної взаємодії (співпраці, конкуренції, консолідації, конфлікту, панування та експлуатації) на міжособистісному та груповому рівнях.

Таким чином, структура політичної системи будь-якого суспільства включає в себе державу та її органи, політичні партії, суспільні організації та рухи, інші об'єднання громадян у поєднанні з нормативно-правовою основою й політичною ідеологією. Кожний з названих компонентів реалізує свої цілі, завдання й функції, використовуючи власні специфічні методи, форми і засоби.

**2.2 Типи політичних систем** можна характеризувати за різними критеріями. Вони тією чи іншою мірою розкривають генезис, ступінь цивілізованості та перспективи розвитку їхніх інститутів, рівень політичної культури та форми взаємодії суб'єктів політичного процесу.

Один з підходів до типологізації – поділ суспільства за формаційною, культурологічною та цивілізаційною ознаками.

З **формаційної точки зору** (акцент робиться на рівні розвитку економічного базису) суспільство поділяється на рабовласницьке, феодальне, капіталістичне, соціалістичне, перехідне (трансформаційне).

**1 Рабовласницька політична система** базувалася на наявності класового антагонізму (у першу чергу між рабами та рабовласниками) в рамках тодішніх рабовласницьких держав. Різновидами такої політичної системи були територіально-політичні утворення на Сході, в античній Греції та Стародавньому Римі.

На Сході (в Ассирії, Вавилоні, Єгипті) задовго до нової ери склалася форма необмеженої самодержавної влади, відомої під назвою деспотія. Вона ґрунтувалася на сваволі правителів і їх оточення, жорстокому придушенні будь-якого волевиявлення.

В античній Греції у VII – VI ст. до н. е. сформувалися самостійні держави-поліси з власними політичними, військовими та релігійними центрами. Залежно від результатів боротьби між демосом і родовою аристократією встановлювалася демократична або олігархічна державна влада. Економічний розвиток і політична могутність полісів ґрунтувалися на широкому застосуванні рабства. Раби, на відміну від вільних громадян, позбавлялися будь-яких політичних прав.

У Стародавньому Римі спочатку впродовж VIII–VII ст. до н. е. правили царі. На початку VI ст. до н. е. почав формуватися республіканський устрій у формі полісної республіки. Політичну владу здійснювали сенат і консули, які обиралися на певний період часу. У I ст. до н. е. громадянські війни привели до встановлення одноособового правління. Римська імперія проіснувала до 476 р. н.е. Падіння Західної Римської імперії означало крах рабовласництва і

зруйнування рабовласницької політичної системи.

**2 Феодальна політична система**, для європейського варіанта якої було характерне панування в основному монархічної форми правління (республіки існували лише у Новгороді, Венеції, Флоренції, Любеку), християнського світосприйняття та феодального способу виробництва. Він базувався на поземельній власності феодалів і використанні праці залежних і вільних селян і ремісників. Поступово відбувався процес об'єднання роздроблених держав і посилення королівської влади. Наслідком стало утворення в XVI – XVII ст. централізованих феодальних держав – Англії, Франції, Росії, Іспанії. У надрах феодалізму почали зароджуватися представницькі органи влади (Боярська дума в Росії, парламент в Англії, Генеральні штати у Франції), які поклали початок представницькій монархії і парламентському устрою – конституційній монархії.

**3 Капіталістична політична система** була заснована на приватній власності на засоби виробництва, експлуатації найманої праці капіталом, ідеях прогресу, свободи вільного підприємництва та недоторканності приватної власності. Головними ознаками буржуазного типу держави, що склався у країнах Західної Європи та США, стали парламентська система, система конкурентних політичних партій (консервативна і ліберальна – в Англії, демократична і республіканська – в США), сильний державний апарат державної влади, загальне виборче право, місцеве самоврядування. Значно розширилося втручання держави в різні сфери соціальних відносин і суспільного життя. Остаточно склалася політична влада великої буржуазії, хоч у різних країнах вона мала різні форми. Так, в Англії це була конституційна монархія, у США – буржуазно-демократична республіка, в Німеччині – юнкерсько-буржуазна монархія. Головні важелі економічної та політичної влади зосередилися в руках порівняно нечисленної еліти представників промислового та фінансового капіталу. Основи буржуазного державного устрою і політичної системи закріплювалися в конституціях (1797 р. – в США, 1791 р. – у Франції, 1871 р. – в Німецькій імперії).

**4 Соціалістична політична система**, основу якої складала соціалістична (всенародна) власність на засоби виробництва і

держава диктатури пролетаріату. Для неї була характерна система радянської влади, яка ґрунтувалася на владній монополії комуністичної партії, контролі з боку держави за всіма сферами суспільного життя й особливій ролі Рад депутатів трудящих, у яких зосереджувалися законодавчі та виконавчі важелі влади. Заперечення політичної опозиції, політичного й ідеологічного плюралізму, посилення влади державних органів примусу – характерні риси соціалістичної політичної системи в СРСР і країнах соціалістичного табору 40 – 80-х рр. ХХ ст.

**5 Перехідна або трансформаційна політична система** характерна для країн, які знаходилися або перебувають на стадії переходу від одного до іншого економічного та суспільно-політичного устрою. Для неї притаманні розмитість та невизначеність політичного режиму, кардинальні зміни партійно-політичної системи, нестабільність внутрішньополітичної обстановки, суперечливість політичних процесів, ідейні розколи в суспільстві та дискусії з питань вибору шляхів розвитку, часте ускладнення соціальних, етнонаціональних і етнорелігійних конфліктів.

Прикладом таких трансформацій є політичні та інші системні перетворення у країнах Центральної, Східної та Південно-Східної Європи кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст., які супроводжувалися крахом тоталітарних систем. Для країн Центрально-Східної Європи загальним було прагнення ліквідувати монопольну владу правлячих партій, встановити дійсно демократичну форму правління і на основі широкої демократизації оновити соціально-економічне й політичне життя суспільства. Все це покликані були здійснити так звані “оксамитові” революції кінця 80-х рр. ХХ ст., які в цілому відбувалися мирним шляхом і без людських жертв (за винятком Румунії та Німецької демократичної республіки, а також Югославії, де спалахнула громадянська війна).

З культурологічної точки зору (увага зосереджується на культурному генезисі та сучасному культурному рівні) суспільство поділяється на західне, східно-православне, мусульманське, латиноамериканське, південно-східне азіатське, індуське та африканське.

**1 Західна політична система** характерна для суспільства, яке виникло на культурних традиціях греко-римської цивілізації, ренесансу, реформації та ліберального просвітництва. Для неї притаманні такі цінності, як індивідуалізм, прагматизм, верховенство права, оптимізм, віра у власний успіх. Така система поширюється на країни Західної Європи, Північної Америки, Австралії і Нової Зеландії.

**2 Східно-православна політична система** суспільства успадкувала культурні традиції Візантійської та Російської імперій, які ґрунтуються на цінностях верховенства влади правителя, панування держави над людиною і суспільством, на зневазі до права, свободи і людської гідності. Така система існує в Росії, Білорусі, Україні, Сербії, Болгарії, які значно відстають у темпах від країн з іншими культурними традиціями.

**3 Мусульманська політична система** суспільства успадкувала культурні традиції арабського халіфату, ґрунтується на цінностях сильної авторитарної влади – політичної і релігійної, домінуванні норм шаріату над сучасними демократичними нормами. Така система поширюється на арабські країни, Іран, Ірак.

**4 Латиноамериканська політична система** виникла на ґрунті феодално-колоніальних культурних традицій іспанської корони, ґрунтується на цінностях патерналізму, авторитаризму, поваги до розкішного, багатого стилю життя, набутого не самовідданою працею, а різними формами крутіїства. Однак модернізація політичної та економічної систем, яку проводять політичні еліти багатьох латиноамериканських країн, коригує їхні культурні цінності.

**5 Південно-східна азіатська політична система** поширена в таких країнах, як Японія, Південна Корея, Тайвань, Гонконг, ґрунтується на цінностях конфуціанства і синтоїзму, тобто на взаємній повазі, соціальній злагоді, пріоритеті професійних обов'язків над особистим гедонізмом, ідеалі розумного й морального правителя, досвідченої бюрократії.

**6 Індуська політична система** суспільства здебільшого охоплює Індію, в своїй основі має релігійно-кастові цінності індуїзму і споглядально-містичні цінності буддизму про гармонію соціального і природного, духовного вдосконалення людини. Це суспільство повільно модернізується і засвоює цінності західного

суспільства.

**7 Африканська політична система** заснована на патріархальних культурних цінностях, які передбачають ксенофобію та расові, етнічні, релігійні і кастові суперечності.

З **цивілізаційної** точки зору (увага акцентується на розвиткові технологій або рівні цивілізованого розвитку всіх систем) суспільство поділяється на традиційне, перехідне та високорозвинуте.

**Традиційна політична система** характерна для аграрного суспільства, що ґрунтується на пріоритеті аграрного сектора виробництва, перевазі сільського населення над міським, авторитарних формах правління і традиційно-релігійних цінностях. Для такої системи притаманні політична нестабільність і патріархальна політична культура.

**Перехідна політична система** характерна для суспільства, що розвивається, повільно здійснює перехід до демократичної правової системи і ринкової економіки. Така система може існувати в індустріальному суспільстві, де з'являються демократичні та тоталітарні режими, утверджуються плюралістичні цінності (світські та релігійні, ліберально-демократичні і комуністичні, національні та імперсько-державні).

**Високорозвинута політична система** притаманна для постіндустріального суспільства, в якому домінують інформаційні технології, активно розвиваються ринкові відносини, зростає попит на інтелектуальну працю, поширена свобода і демократія, існують високі стандарти життя.

Крім того, у сучасній західній політичній науці вирізняють такі типи політичних систем: відповідно до соціальної основи типології виділяються **військові й громадянські** правління. Перехід від військового до громадянського регулювання, як правило, пов'язаний із прийняттям конституції, затвердженням реальних виборів, знищенням військових структур влади і створенням парламенту, формуванням суспільних організацій і партій, прийняттям нового законодавства.



З точки зору характеру взаємовідносин із зовнішнім середовищем політичні системи поділяються на **закриті й відкриті** (К. Поппер). **Закриті політичні системи** мають обмежені зв'язки із зовнішнім середовищем, не сприймають цінності інших систем, самодостатні, тобто ресурси розвитку знаходяться всередині таких систем. Прикладами таких політичних систем можуть бути колишні країни соціалізму (СРСР, Угорщина, Болгарія тощо).

**Відкриті політичні системи** активно обмінюються ресурсами. Розвинуті країни Заходу є прикладами відкритих систем.

Досить поширеною є класифікація політичних систем за політичним режимом, тобто на основі характеру та способів взаємодії влади поділяються на **тоталітарні, авторитарні та демократичні**.

Для **тоталітарної політичної системи** характерне повне підпорядкування особистості та суспільства владі, регламентація та контроль за усіма сферами життя людей з боку держави, різке обмеження прав і свобод громадян. Переважає примусовий тип політичної активності. Така система функціонує на ґрунті пріоритету класових, національних чи релігійних цінностей. Характерна риса тоталітарної системи – ідеологічний контроль.

**Авторитарна політична система** ґрунтується на необмеженій владі однієї особи (диктатора, монарха) або групи осіб (політична партія, військова хунта) при збереженні деяких економічних, громадянських, духовних свобод для громадян. Держава, як правило, не втручається у приватне життя людей; громадянське суспільство або окремі його інститути зберігають відносну автономію.

Демократична політична система передбачає пріоритет прав особистості, контроль громадян за владою, сфери дії якої обмежені. Така система ґрунтується на демократичному політичному режимові та розвинутому громадянському суспільстві.

Не менш поширена класифікація політичних систем на **традиційні й модернізовані**. В основі **традиційних систем** лежить нерозвинуте громадянське суспільство, слабка диференційованість політичних ролей, харизматичний спосіб обґрунтування влади. В **модернізованих сучасних системах** існує розвинуте громадянське суспільство, раціональний спосіб обґрунтування влади.

Французький політолог Ж. Блондель розрізняв політичні системи за змістом і формами управління. Він виділяв п'ять їх основних різновидів:

- **ліберальні демократії**, в яких прийняття політичних рішень зорієнтовано на цінності індивідуалізму, свободи, власності;
- **комуністичні або авторитарно-радикальні системи**, зорієнтовані на цінності рівності, соціальної справедливості;
- **традиційні політичні системи** спираються на олігархічні форми правління та орієнтуються на нерівномірний розподіл економічних ресурсів та соціальних статусів;
- **популістські політичні системи** переважають у країнах, що розвиваються; вони використовують авторитарні методи управління й прагнуть до більшої рівності у розподілі благ;
- **авторитарно-консервативні політичні системи** прагнуть зберегти соціальну та економічну нерівність, обмежити політичну участь населення.

Підсумовуючи, слід сказати, що політичні системи багатьох країн мають перехідний або проміжний характер та в “чистому” вигляді зустрічаються дуже рідко. Усі типології є умовними, оскільки політична система суспільства – досить специфічне і своєрідне утворення, характер якого визначається історичними, економічними, культурними та іншими умовами.

### **3 ФУНКЦІЇ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ**

Політична система є автономною і відкритою. Вона має постійні відносини та взаємообмін з іншими підсистемами суспільства. Ефективність функціонування політичної системи безпосередньо залежить від обміну ресурсами та взаємодії її із середовищем існування за принципом “входу – виходу” (рисунок 1).

## Системний підхід

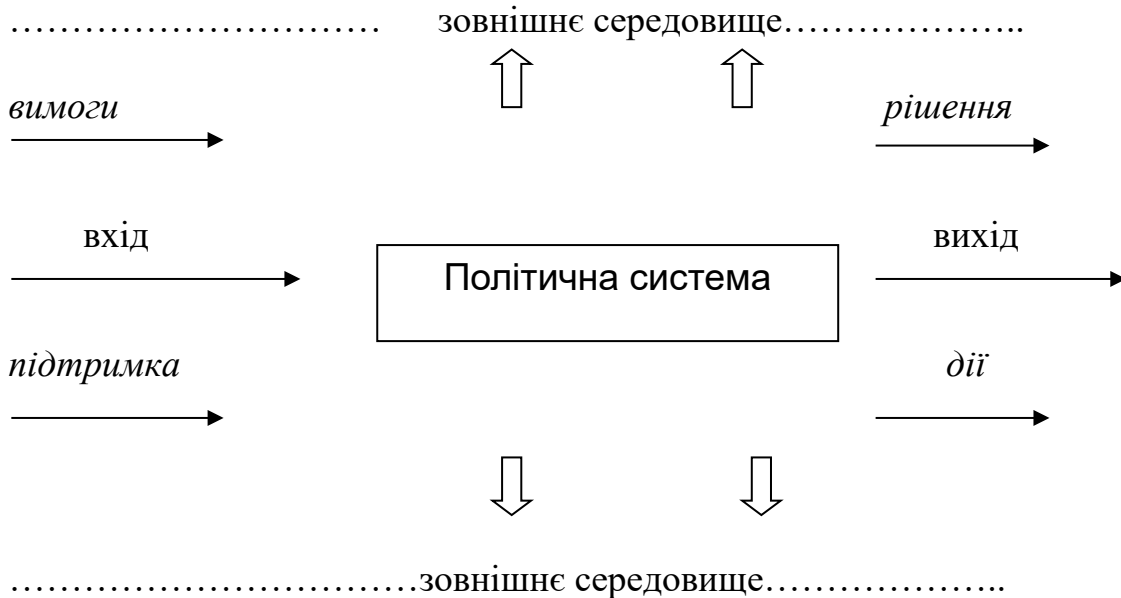


Рисунок 1 - Механізм функціонування політичної системи

Найбільший внесок у розвиток цього напрямку політології зробили Т. Парсонс, який започаткував основи системного аналізу суспільного життя загалом, і Д. Істон, котрий застосував загальну теорію систем в аналізі політики.

Д. Істон виділяв два типи “**входу**”: *вимоги й підтримка*.

**Вимоги** можна визначити як звернену до владних органів думку з приводу бажаного чи небажаного розподілу цінностей у суспільстві. Д. Істон виділяв такі види вимог: 1) розподільні (заробітна плата та робочий час, умови отримання освіти, медичних та інших послуг); 2) регулюючі (забезпечення суспільної безпеки, контроль над виробником і ринком тощо); 3) комунікативні (надання політичної інформації, використання політичної сили тощо). Вимоги мають тенденцію послабляти політичну систему. Завищені вимоги до системи можуть призвести до її перевантаження і стагнації.

Вимоги посідають особливе місце в різнобічній інформації, що надходить у систему і свідчить про очікування, мотиви й інтереси людей. Вони являють собою думку про обов’язкове розподілення

ресурсів владою і можуть бути широкими й вузькими. Так, катастрофа на Чорнобильській АЕС стимулювала висування як вузьких вимог (повне закриття даної станції), так і широких – зміну всієї енергетичної політики, пов'язаної з використанням атомної енергії.

Політична система може по-різному ставитися до вимог, що йдуть від населення. Тоталітарні системи, наприклад, придушують їх, створюючи образ могутньої і непогрішної влади. Така політика може бути ефективною, коли вона супроводжується розподіленням благ і послуг, що формує хоча й не високий, але стабільний рівень існування.

**Підтримка** означає зміцнення політичної системи. Вона охоплює всі позиції та варіанти поведінки, сприятливі системі. Форми прояву підтримки різноманітні: сплата податків, виконання військового обов'язку, повага до владних інститутів, відданість політичному керівництву, патріотизм. Підтримка забезпечує відносну стабільність владних органів, які перетворюють вимоги середовища у відповідні рішення. Підтримка має важливе значення у забезпеченні злагоди між членами політичного співтовариства. Підтримка системи посилюється тоді, коли система задовольняє запити й вимоги людей. Якщо цього немає, підтримка системи слабне, що може призвести до часткової або повної кризи політичної системи.

Результатом впливу навколишнього середовища на політичну систему є виникнення реакції – “**виходу**”, тобто прийняття авторитетних рішень з розподілу цінностей. Відповіді системи на зовнішні імпульси здійснюються у вигляді рішень та дій. “Вихідні” фактори слід відрізняти від їх наслідків, на основі яких формуються нові вимоги або підтримка, що знову надходять до входу системи.

**Політичні рішення** можуть мати форму нових законів, заяв, регламентів, субсидій тощо. Виконання рішень забезпечується силою закону. Формою авторитарного розподілу цінностей є політичне рішення, що приймається одним з учасників політичної системи.

**Політичні дії** не мають такого примусового характеру, однак здійснюють істотний вплив на різні боки суспільного життя. Вони виявляються у формі системи заходів з регулювання та вирішення актуальних проблем у галузі економіки, екології, соціальної

політики.

У. Мітчелл вважав, що вхід політичної системи не повинен обмежуватися вимогами й підтримкою. На його думку, до них слід додати ще й очікування та ресурси, на які спирається система. А вихід має розглядатися як поєднання мети, цінностей і регулювання. Під останнім він розумів спосіб реалізації мети, цінностей і витрат.

Таким чином, політична система має глибокий взаємозв'язок із зовнішнім середовищем. Вона повинна перетворювати вимоги й підтримку, що надходять, у відповідні рішення та дії за умов, що вона здатна до саморегулювання. Реагуючи на сигнали навколишнього середовища, політична система здійснює в суспільстві зміни та одночасно підтримує в ньому стабільність.

Політична система виконує численні **функції**, найголовніші з яких наведені на схемі: (рисунок 2).



Рисунок 2 - Функції політичної системи

С.С. Троян виходячи зі складових політичної системи суспільства виокремлює такі її специфічні функції:

- вироблення політичного курсу держави та визначення цілей і завдань розвитку суспільства;
- організація діяльності суспільства на виконання цілей, завдань і програм;
- координація окремих елементів суспільства;
- легітимація (діяльність, спрямована на узаконення політичної системи на досягнення відповідності політичного життя, офіційної політики і правових норм);
- політична соціалізація (включення людини в політичну діяльність суспільства);
- артикуляція інтересів (поставлення вимог до осіб, які створюють політику);
- агрегування інтересів (узагальнення та впорядкування інтересів і потреб соціальних верств населення);
- стабілізація (забезпечення стабільності та стійкості розвитку суспільної системи в цілому).

Політична система може здійснювати свої функції ефективно або неефективно. Поняття *“ефективність”* здебільшого використовується для позначення діяльності суб’єктів господарської діяльності, які досягли позитивних результатів – отримали оптимальну на певному етапі розвитку величину прибутку при мінімальних затратах. Однак це поняття можна застосовувати і для оцінки діяльності інших суспільних систем, зокрема і політичної.

*Коли політична система вважається ефективною?* Тоді, коли інститути влади забезпечують повне й точне виконання своїх рішень, спрямованих на досягнення політичної і суспільної мети, адекватної тому чи іншому історичному етапу цивілізаційного розвитку. Інакше кажучи, зміст політичних рішень, їхня соціальна спрямованість, засоби досягнення, технологічний та організаційний потенціал впливу на суспільство й глобальні процеси мають конкретний історично-часовий вимір.

Отже, якщо на початку ХХ ст. основними *критеріями ефективності політичної системи* можна було вважати її здатність забезпечити економічну та військову могутність і на цій основі завойовувати колонії, впливати на розподіл ринків збуту та джерел сировини, нехтуючи при цьому суспільними потребами широких суспільних верств, то наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. такими критеріями є, власне, створення гідних умов для цивілізованих стандартів життя людини.

На сучасному етапі суспільного розвитку пріоритетними стали *гуманітарні критерії ефективності політичних систем*:

- створення сприятливих правових умов для економічного й соціального розвитку і надання державою мінімальних соціальних благ;
- забезпечення гарантій прав і свобод громадян;
- піднесення престижу країни на міжнародній арені та забезпечення її інтеграції у глобальні й регіональні міжнародні структури, посилення конкурентоспроможності на світовому ринку.

**Критеріями** ефективного політичного управління у *сфері забезпечення соціально-економічного прогресу* виступають: обсяг і величина на душу населення ВВП, середньорічні темпи зростання ВВП, соціальна спрямованість видаткової частин державного, регіонального і місцевого бюджетів, здатність знизити показник соціальної нерівності.

**Критеріями** низької ефективності політичної системи у *сфері захисту прав людини є показники*, які розкривають високий рівень корумпованості та тіньової економіки; значну кількість нерозкритих злочинів, скоєних у сфері посягання на життя, власність та свободу особи.

*Ефективність політичної системи на міжнародній арені* оцінюється за допомогою показників, які свідчать про її здатність: займати провідні позиції у військовій, економічній, технологічній та культурній сферах; впливати на хід подій у регіоні або глобальні світові процеси (“самостійними політичними гравцями” за висловом

3. Бжезинського є США, Франція, Німеччина, Китай та Росія); бути лідером або активним учасником міжнародних глобальних і регіональних структур – Ради Безпеки, Світового Банку, Міжнародного валютного фонду, Всесвітньої організації торгівлі, НАТО та Європейського союзу; максимально використовувати вигідний геополітичний статус; забезпечувати привабливий імідж країни.

**Факторами** (умовами, при яких політична система зможе виконати названі цілі) можна вважати такі: збалансований механізм стримування і противаги у системі державної влади, який передбачає межі компетенції між такими державними інститутами, як глава держави, уряд, парламент і судова система; децентралізацію державної влади; партійну структуру політичної влади; правове забезпечення вільних засобів масової інформації; правове забезпечення легальної лобістської діяльності.

Отже, ефективність політичної системи залежить від здатності її адекватно реагувати на зовнішні імпульси, виробляти відповідні рішення, забезпечувати стабільність суспільства та його прогрес через збалансованість інтересів різних груп населення, виконувати покладені на неї функції.

## **4 ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ**

### **4.1 Політична система радянського типу**

#### ***Анекдот***

*Парадокси радянської політичної системи:*

Безробіття немає, але ніхто не працює. Ніхто не працює, але зростає виробництво праці. Зростає виробництво праці, але в магазинах пусто. У магазинах пусто, але в оселях дещо є. В оселях дещо є, але всі незадоволені. Усі незадоволені, проте одногосно голосують "За".

Після проголошення радянської влади, створення Радянського Союзу була встановлена політична система радянського типу, для якої був притаманний ряд відмінних ознак. По-перше, вона була



закритою з точки зору характеру взаємовідносин із зовнішнім середовищем і функціонувала на ґрунті класового принципу: декларувалось, що політична система відображає інтереси трудящих і, в першу чергу, пролетаріату. Все, що не відповідало інтересам робітничого класу, визнавалося ворожим.

По-друге, переважали методи революційного насильства при здійсненні владних функцій, що було зумовлено несприятливими внутрішніми та зовнішніми чинниками формування політичної системи (інтервенція військ Антанти, громадянська війна), низьким рівнем загальної політичної культури та іншими факторами. Це виявилось в існуванні розгалуженої каральної системи.

По-третє, політична система радянського типу ґрунтувалася на принципах суміщення та концентрації політичних ролей та функцій в руках правлячої комуністичної партії, невизнанні політичного плюралізму та забороні діяльності опозиції. Передбачалось, що політичними засобами можливо створити економічні, культурні та інші передумови побудови соціалізму.

По-четверте, основою політичної системи радянського типу була партія, що монополює контролювала владу та об'єднувала державні органи, громадські організації та підпорядковувала їх діяльність вирішенню конкретних завдань. Особливе значення партії та її монополює ідеології обумовлювалося відсутністю інших засобів інтеграції суспільства (таких, наприклад, як економічна зацікавленість), крім політико-ідеологічних чи примусових.

По-п'яте, підґрунтям механізму формування та функціонування влади в політичній системі радянського типу був номенклатурний принцип. Номенклатура була закритою системою, потрапити до якої було не просто, але надзвичайно престижно. Вона мала абсолютну економічну, політичну та ідеологічну владу. Політична система такого типу може функціонувати при наявності надзвичайних обставин (загроза зовнішньої інтервенції, наявність внутрішніх ворогів), значної кількості енергетичних, фінансових та інших ресурсів, а також при наявності розгалуженої системи ідеологічної обробки населення.

Отже, політична система Радянського Союзу була закритою, етатизованою, тоталітарною, соціалістичною.

## 4.2 Політична система українського суспільства

*Політична система сучасної України* являє собою сукупність політичних відносин, правових та політичних норм, інститутів та ідей, пов'язаних з формуванням та утвердженням влади та управлінням державою.

Політична система України характеризується рисами перехідності. У ній, як і в політичній системі Росії, збереглися деякі елементи системи радянського типу, хоча з'явилися і почали функціонувати нові політичні інститути. Україні обрала демократичний тип політичної системи, але говорити про завершення формування цього типу передчасно.

Політична система українського суспільства має такі **характерні особливості**:

- в рамках інституційної підсистеми створені нові структури, характерні для політичних систем західних демократій: інститут президентства, регулярно проводяться вибори до вищих органів представницької влади, функціонують органи місцевого самоврядування;
- формується багатопартійна система, проте політичні партії не здійснюють суттєвого впливу на життя країни, вони мають обмежений доступ до прийняття політичних рішень;
- система з відносно низьким темпом соціальних процесів та недостатньо сприйнятлива до соціальних новацій, тобто не завжди своєчасно і адекватно реагує на імпульси, що йдуть від мас до влади; не здатна вирішувати соціальні конфлікти, наслідком чого є зростання апатії мас, їх байдужість до політики;
- перехідна від закритої до відкритої, від неправового до правового типу, миролюбна, неагресивна;
- позбавлена власної глобальної (загальнопланетарної) системи забезпечення національних інтересів;
- світська (на відміну від атеїстичної чи релігійної), етатизована.

Таким чином, в Україні сформувалися та конституційно закріплені демократичні політичні інститути та форми здійснення політичної влади. Проте громадянське суспільство можна визначити як відносно нерозвинуте, в якому збереглася залежність від державних структур. Політична система України є посткомуністичною, у ній поєднуються елементи командно-адміністративної, мафіозної та демократичної систем. *Для неї характерні такі ознаки:*

1) збереження структури і функцій старого адміністративного апарату, елементів тоталітарної культури, що виявляється у нетерпимості до опонентів, двовимірній оцінці дійсності, догматизмі;

2) великий обсяг мафіозних каналів розподілу матеріальних і фінансових ресурсів через пільгові податки, кредити, використання не за призначенням бюджетних коштів, створених органами державної влади для збагачення номенклатурних кланів взамін на отримання від них тіньових доходів;

3) поступова реалізація конституційних принципів для створення правових умов для розвитку сучасної правової демократії.

## **ВИСНОВКИ**

Політична система суспільства — це сукупність взаємозв'язаних і взаємозалежних політичних інституцій та організацій, за допомогою яких здійснюється завоювання, утвердження і функціонування політичної влади в суспільстві відповідно до досягнутого рівня його політичної культури. Як важлива складова частина всього суспільного організму, політична система є відносно самодостатньою.

Особливості політичної системи полягають у тому, що вона володіє монополією на владу в масштабах усього суспільства, визначає стратегію суспільного розвитку, забезпечує політичне адміністративно-державне управління суспільними процесами, формує правову систему.

Важливими елементами у структурі політичної системи суспільства є інституціональна, нормативна, функціональна, комунікативна та культурна підсистеми.

Політична система суспільства виконує ряд важливих функцій: політичної соціалізації, артикуляції та агрегування інтересів, політичної комунікації, нормотворчості, контролю за дотриманням правил.

З функціонуванням політичної системи пов'язане питання про її ефективність. Система є ефективною тоді, коли вона виконує свої функції, не розколює, не розділяє суспільство, а сприяє його об'єднанню. Ефективність політичної системи виражається у здатності зберігати свою цілісність і певну автономію від суспільства, а також у формуванні гармонійних відносин із середовищем.

Багатоликість типологій політичних систем свідчить про багатовимірність політичного світу, про можливість його аналізу з позицій найрізноманітніших критеріїв. Кожна реальна система, що існує в тій чи іншій країні, може характеризуватися за допомогою різних показників і мати різні визначення і класифікації.

Політична система сучасного українського суспільства має перехідний характер, вона є посткомуністичною, проте її коріння сягають у східно-православну цивілізацію, історичні наслідки якої подолати у сучасному модернізаційному процесі важко. Політична система України лише частково забезпечує реалізацію своїх функцій, оскільки її інститути не зазнали глибокої трансформації у сучасну плюралістичну політичну систему.

## ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- 1 У чому сутність поняття “політична система суспільства”?
- 2 У чому полягають особливості політичної системи порівняно з іншими суспільними системами (економічною, правовою, культурно-гуманітарною)?
- 3 Які чинники визначають характер і напрями розвитку політичної системи суспільства?
- 4 З яких елементів складається політична система суспільства?
- 5 Які критерії використовуються для класифікації типології політичних систем?
- 6 Який тип політичної культури є найперспективнішим для модернізації політичної системи?
- 7 Порівняйте політичні системи західного, східно-православного та мусульманського суспільств.
- 8 У яких країнах існують політичні системи, що відповідають типології Ж. Блонделя?
- 9 Який тип політичної системи ви вважаєте найперспективнішим?
- 10 Порівняйте умови функціонування політичних інститутів за різних типів політичних систем.
- 11 Які соціальні та економічні критерії ефективності політичних систем?
- 12 Які фактори визначають ефективність політичної системи суспільства?
- 13 У чому полягають відмінності політичних систем високорозвинутих країн та країн, що розвиваються, з точки зору їх ефективності у глобальних процесах?
- 14 Розкрийте зміст понять “вхід” і “вихід” із політичної системи суспільства.
- 15 Які функції виконує політична система суспільства?
- 16 Які відмінні особливості радянської політичної системи? Який механізм функціонування політичної системи радянського типу?
- 17 У чому полягають особливості сучасної політичної системи України? Чому вона має перехідний характер? У чому це виявляється?
- 18 Які чинники впливають на формування політичної системи в

сучасній Україні?

19 Елементи яких систем поєднує політична система України?

### **ТЕСТИ з теми “Політична система суспільства”**

*Умови виконання* Тести включають одинадцять питань різного ступеня складності. Це питання на знання персоналій, понять, структури явищ, типології, класифікації, причинно-наслідкових зв'язків, порівняння.

До кожного питання запропоновані варіанти відповідей: з трьох варіантів правильною є одна відповідь, з чотирьох варіантів – оберіть дві правильні відповіді.

1 Хто є автором системного аналізу політичного життя?

V1 У. Мітчелл;

V2 Д. Істон;

V3 К. Дойч.

2 Коли виникла політична система суспільства?

V1 в процесі виникнення політичних партій;

V2 внаслідок поділу суспільства на класи та появи держави;

V3 під час формування тоталітаризму.

3 Назвіть ключові ознаки політичної системи суспільства.

V1 бореться за владу;

V2 володіє відносною самостійністю;

V3 має право на збирання податків з населення.

4 Які елементи становлять структуру політичної системи суспільства?

V1 держава та партії;

V2 сім'я та ідеологія;

V3 політичний режим та політичні знання;

V4 зовнішнє середовище та екологія.

5 Яка риса притаманна постколоніальним політичним системам?

V1 розмаїття політичних режимів і форм державного правління;

V2 утвердження соціального партнерства;

V3 посилення позицій громадянського суспільства.

6 Що з названого є головною та необхідною умовою існування демократичної політичної системи?

V1 наявність політичних партій;

V2 обмежений в часі мандат на перебування при владі;

V3 виборність органів місцевого самоврядування;

V4 вибори, що гарантують реальну можливість вибирати серед багатьох кандидатів.

7 Якою за типом є політична система сучасної України?

V1 етатизованою;

V2 тоталітарною;

V3 закритою;

V4 відкритою.

8 Якою за типом була політична система СРСР?

V1 перехідною від закритої до відкритої;

V2 консервативною;

V3 етатизованою.

9 Які функції виконує політична система суспільства?

V1 мобілізація ресурсів суспільства для досягнення поставлених цілей;

V2 підготовка і рекрутування політичної еліти в партійні, державні та громадські структури;

V3 контроль за освітою й вихованням, сферою культури;

V4 визначення внутрішньої та зовнішньої політики держави.

10 Які фактори визначають ефективність політичної системи суспільства?

V1 повнота та якість інформації, що впливає на визначення стратегії дій;

V2 погодження різноманітних інтересів держави і соціальних цінностей;

V3 децентралізація державної влади.

11 Які із запропонованих дій є показником абсолютної підтримки населенням політичної системи суспільства?

V1 неучасть у виборах місцевих органів влади і управління;

V2 дотримання правил дорожнього вуличного руху;

V3 згода поставити свій підпис під якоюсь петицією (зверненням).

## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1 Гелей С., Рутар С., Кендус О. Політико-правові системи світу: Навч. посібник. – Львів: Вид-во Львів. комерц. акад., 2002. – 224 с.

2 Мухаев Р.Т. Политология: Учеб. для вузов. - 2-е изд. – М.: Изд-во ПРИОР, 2001. - 432 с.

3 Николаева М.И. Становление общей теории политической системы в зарубежной и отечественной политической науке // Перспективы: Сер. Філосо., іст., соц., політ. – 2004. – № 2 – 3. – С. 115 – 120.

4 Політична система суспільства // В.М. Бебик Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика. – 2-ге вид. – К.: МАУП, 2001. – С. 166 – 172.

5 Політичні системи світу. Методичні поради для самостійного вивчення курсу студентами всіх спеціальностей денної та заочної форми навчання / Укл. О. Кендус. – Львів: Вид-во Львів. комерц. акад., 2002. – 52 с.

6 Політологія: Посіб. для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – К.: Вид. центр “Академія”, 2000. – 368 с.

7 Тихомиров С. Основные направления развития современных политических систем. – Севастополь: Изд-во СевГТУ, 1999. – 40 с.

8 Троян С. С. Порівняльні політичні системи сучасності: Навч. посібник. – К.:НМЦВО, 2003. – 266 с.

9 Фісун О. Типології політичних систем: основні підходи // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5. – С. 39 – 50.

10 Юрій М. Ф. Основи політології: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2003. – 340 с.







